

7-дәріс

ҚАЗАҚСТАННЫҢ
АШЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ

ТАРИХИ ЭТНОЛОГИЯ

Когнитивті антропологияның пайда
болуы

Бұл дәрісте, психологиялық антропологияның одан әрі дамуын және антропологиялық концепцияда қалыптасқан мәдениет және психология арасындағы алшақтықты жеңу талпыныстарын зерделеуге көшпес бұрын, XX ғасырдың алғашқы кезеңдерінде қалыптасқан мәдениет теорияларын анықтап алайық.

Негізгі идея

«Мәдениет және тұлға» мектебі ізбасарларының қызығушылық аясы мен тұжырымдары.

Мәдениеттану ғылым ретінде этнологияның аясында (философияның саласы ретінде емес) пайда болды. «Мәдениет және тұлға» мектебі өздерінің назарын негізінен мәдениет мәселелерін зерттеуге басымдық берді, бірақ зерттеудің ерекше саласы ретінде мәдениет құбылысын бөліп қарамай, оларды психологиялық мәселелермен тығыз байланыста қарады. Бұл мектептің өкілдері үшін мәдениет этнологияның негізгі мәселесіне айналды, ал «мәдениет моделі», «мәдениет этосы» оның шешуші ұғымдары болды. Этнология мен мәдениеттану көптеген жетекші антропологтардың еңбектерінде шынтуайтында қосылып кетеді.

«Мәдени модельдер» концепциясының негізгі теориялық қағидаларын Альфред Кребер жинақтап, жүйеледі. Мәдени элементтер бұл жерде әлеуметтік құрылымға тәуелді емес деп қарастырылды. Сол не басқа мәдениеттің шашыраңқы мәдени белгілерімен мәдениеттің мазмұнын емес, оған жататын модель, форма, құрылым мен ұжымды кеңінен зерттеу қажет деп санады. Өйткені, бірінші мәдениет нысандары мен модельдері уақыт ағысымен мазмұны толығын және өзгеретін екіншімен салыстырғанда тұрақтылау болып келеді. Мұндай тұрақты модельдер мәдениеттің барлық деңгейінде болады, бірақ олардың көрінісі мен қол жетімділігін түйсіну әртүрлі жағдайларда (мәдениеттің әртүрлі деңгейінде) әрқалай.

Кребер бойынша мәдени модельді мәдениеттің барлық элементін: саяси құрылыс, киім, тамақ, өнер шығармалары, баспана салу технологиясы, т.б. бірлікте көретін зерттеушілерге белгілі бір абстракция ретінде қарау дұрысырақ деп санады. Ол «Мәдениет моделі» ұғымы мүмкін темпераментті сипаттайтын (немесе сондай «этос» ұғымы көмегімен,) психологиялық терминдерде анықталған, деп санады. Қоғам Кребердің пікірінше, мәдениеттің құралына айналатын жеке тұлғаларды өзіне бағындыратын үлкен суперорганизм деді. Әлеуметтік те мәдени де мұндай тәсілде жеке құбылыстан жоғары деп санады.

Кребердің теориясына сәйкес, мәдени модельдердің (мәдени құндылықтары да сәйкес) өзіндік даму қасиеті болады. Өзіндік даму мәдениеттің мәнді сипатының бірі. Мәдениет модельдері нақты түйістер бойындағы мәдени белгілердің кристалдануының архетиптік негізі, скелеті ретінде қызмет етеді. Сонымен бірге, сол не басқа модель әртүрлі мазмұнмен толығы мүмкін.

Әртүрлі халықтардың мәдениетін салыстырмалы зерттеу негізінде Кребер жасырын мәдениеттің бар екендігін, мәдени элементтердің диффузиясын жеделдетін не бәсеңдететін психологиялық факторлар жөнінде қорытынды жасады. Соңғысы қабылдаушы мәдениеттегі элементтер әкелетін мәдениетке функционалды түрде ұқсас болғандықтан қарсылыққа тап болады. Бұл жерде біз мәдени релятивизммен айналысамыз. Мәдени құбылыстар қай мәдениеттің терминінде болса, сонда ұғынылып, бағалану керек. Іс жүзінде, бөтен мәдениетті зерттеу барысында біз өзіміздің мәдени өлшеміміз аясында қаламыз, этноцентризм позициясында тұрамыз, мәдени релятивизм идеясы бізге ең болмаса осы шеңберді бұзуға талпыныс береді. «Мәдениет және тұлға» мектебінің бірден бір өкілі бола отырып, қоғамның әлеуметтік құрылымымен шатастырмай (Әлеуметтік институттардың пайда болуы оны мүлдем қызықтырмады, ол солай болу керек деп қарады), мәдениеттің ерекше құбылысын анықтау қажеттігін алғашқылардың бірі болып түйсінді.

Бірақ мәдени құбылыстардың ерекше тобы деп мәселе қойып зерттеуде Лесли Уайттың еңбегі зор. Ол үшін этнологияның пәндік алаңы психология мен әлеуметтану алаңынан бөліну керек. Уайттың пікірінше, психология адам санасына сыртқы факторлардың ықпалын зерттей отырып, мәдени факторлар ерекше феномен екендігін бөліп қарамайды, ал әлеуметтану мәдениетті әлеуметтік өзараықпалдастықтың аспектісі ретінде қарастырады. Уайт қоғамды мәдениеттің функциясы деп санады. Л. Уайт бойынша мәдениет, интегративті жүйе бола отырып, қоғам және әлеуметтік жүйемен сәйкес келместен, адам болмысының өзіндік сипатына әкелетін ерекшелікке ие.

Уайт үшін мәдениеттің өзіндік қызмет ету және даму заңдылығы бар. Л. Уайт мәдениетті былай анықтады: «Мәдениет деп, құбылыстарды, белсенділік түрлері мен нормаларын, заттарды (құралдар, құралдар көмегімен жасалған заттар), идеяларды (сенім, білім) және сезімдерді (ұстанымдар, қатынастар,

құндылықтар) символдық түрде көрсететінді айтады. Ол адам өмірінің ерекше белгісі оның символдық сипаты болып табылады, ал «мәдениет» ұғымы тек адамға тән және «символдық» деп аталған құбылыстар тобының ерекше санатының атауы болып табылады.»Адамзат өмірінің айқын белгісі оның символикалық сипаты, ал «мәдениет» ұғымы тек қана адамға тән және «символикалық» деп аталатын құбылыстар тобының арнайы атауын білдіреді.

Мәдениеттің символикалық концепциясын алдындағы лекцияларда айтылып өткендей, Клиффорд Гирц ұсынды. Бұл концепцияға сәйкес мәдени феномендер символикалық феномендер болып табылады, себебі, мәдениетті зерттеу символдар мен символдық әрекеттерді интерпретациялау болып табылады.

Мәдениеттің символикалық концепциясының мәдени феномендерді зерттеудегі конструктивті тәсіл деп аталатын қоғамдық байланыстар мен әлеуметтік институттар арасындағы қарым қатынастан тұратын бастапқы нүктесі болады. Гирц жеке тұлғалардың, әлеуметтік құрылым мен институциялардың өзара әрекеті барысында қалыптасқан символдарға көбірек назар аударды, бірақ сол кезде зерттеушілерді әлеуметтік құрылымның өзі де және институциясы да аз қызықтырды. Мәдени құбылыстар, мәдениеттің символикалық ұғымына сәйкес құрылымдық тұрғыда символикалық форма болып табылады, ал «мәдени анализ» (антрополог-символистер мәдени элементтерді интерпретациялаумен байланысты өзінің зерттеу әдісін солай атайды) символикалық нысандардың маңызды конструкциялары мен әлеуметтік контексттерін зерттейді. Гирцтың түсінігінше мәдениет, - бұл елеулі құрылымдардың стратифицирленген иерархиясы; ол әрекеттерден, символдар мен белгілерден тұрады және олардың тығыз өзара байланысын білдіреді. Антропологтар жасаған мәдениетті талдау, этнографиялық сипаттама — бұл оны құратын адамдар тарапынан үнемі сипатталатын және түсіндірілетін интерпретация, яғни әлемді екінші рет түсіндіру. Мәдениеттің өмір сүруі - оның интерпретациялануымен байланысты үдеріс. Мәдениетті тасымалдаушылар оны түсіндіруші (интерпретировать) деген мағынаны білдіреді.

Мәдениет - бұл іс-әрекеттер, ауызша сөзбен білдіру және жалпы алғанда кез-келген маңызды нысандарды қоса алғанда, символикалық түрде өрнектелген мағыналық жүйе - онда адамдар бір-бірімен қарым-қатынас жасайды және өз тәжірибелерін бір-біріне жеткізіп, әлем мен сенім нанымды қалай қабылдаудың жалпы көрінісін қалыптастырады. Бірақ мұнда ерекше назар психологиялық тұрғыға емес, символдарға, белгілерге, құндылықтарға негізделеді. Психология саласына жататындардың барлығын Гирц, мәдениет саласынан шығарып тастап, мәдениет пен психологияны бір-біріне қарама қарсы қояды. Мәдени талдауды символикалық түрге енген интерпретативті түсіндірудің мәні деп түсіну қажет.

Мәдениеттің символдық тұжырымдамасында жүзеге асырылатын мәдени құбылыстардың талдануы, оған тән қолдау көрсететін, жаратылыстану ғылымы тәсіліне жақын және әртүрлі мәдениет элементтерінің өзара байланыстылығының сипаты мен өзгерісін көрсететін топтаудағы дескриптивті тәсілден түбегейлі ерекшеленеді. Мәдениетті зерттеуді Гирц, жануарлар мен өсімдіктерді топтауға қарағанда мәтіннің интерпретациясы деп, қарады. Этнолог, Гирцтің ойынша, ең алдымен өзінің интеллектіне емес, қабілеті мен сезімін пайдалана отырып сол не басқа мәдениеттің мәні мен маңызын ұстап қалуға ұмтылады, деді. Ол өзінікінен бас тартып бөтен мәдениетке шомады. Бұл жерде топтау не бірдеңені салыстыру мүмкін емес.

Кейінірек тарихи этнология, этномәдениеттану негіздерін талқылау барысында біз мәдениеттің символдық тұжырымдамасына ораламыз және оны меңгеруге тырысамыз, ал енді мәдениетті ұғындырудағы тағы бір қағидатты (принципиалды) өте маңызды этномәдениеттану тәсілінің бірі - функционалдық тұжырымдамаға тоқталамыз.

Оның пайда болуы ағылшын антропологи шығу тегі польшалық, Бронислав Малиновскийдің атымен байланысты. Малиновскийдің пікірінше, ең алдымен функционалдық маңызы бар, адамдардың негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыратын мәдениет элементтері талдануы керек делінді. Адамзат қоғамы Малиновскийдің айтуы бойынша екі қарым қатынаста бір-бірінен ажыратылады: физикалық антропологияның нысанын құрайтын өзінің физикалық сипаты бойынша, және өзінің «әлеуметтік мұрасы» бойынша немесе мәдени антропологияның нысаны болып саналатын мәдениетпен ажыратылады. Мәдениетті зерттеушілер «әлеуметтік мұраны» компоненттерге бөлуге тырысу керек және бұл компоненттердің өзарабайланыстылығы сипатын реконструкциялау, олардың бір-біріне сәйкестігі, адамзат қажеттілігі мен қоршаған орта арақатынасын түсіну керек. Малиновский мәдениетте ештеңе артық, кездейсоқ емес. Егер кез-келген әдет ғұрыптар тұрақты түрде жаңғырса, бұл қандай да бір себептермен қажет болғаны. «Біз оны зиянды немесе мағынасыз деп санаймыз, - дейді ол, - өйткені біз оның ең алдымен басты қажеттіліктермен байланысты екенін білмейміз немесе басқа мәдени құбылыстармен байланыстан тыс бағалаймыз.

Мәдениет жеке тұлғаның керегіне ең алдымен үш негізгі қажеттілігіне қызмет етеді: 1) іргелі (әсіресе тағам және басқа да физикалық қажеттіліктерді қанағаттандыру), 2) еркін құрал (тағамды бөлу қажеттілігінде, еңбек бөлінісінде, қорғауда, көбеюді реттеуде, әлеуметтік бақылауда және 3) интегративті (психологиялық қауіпсіздік қажеттілігінде, әлеуметтік гармония, өмір мақсаты, таным жүйесінде, заңда, дінде, магия, мифология, өнерде, және т.б.) Мәдениеттің әрбір аспектісінің жоғарыда аталған қажеттіліктер аясында өзінің функциясы бар. Мысалы, магия, Малиновскийдің пікірінше, қауіпке психологиялық қорғаныс береді, миф не аңыз сол қоғамға тән басқару жүйесі мен құндылықтарының тарихи беделін күшейтеді. Мәдениетте артық не пайдасыз элементтер болмайды.

Малиновскийдің пікірінше, мәдениет өзінің мәні бойынша құрал механизмі болып табылады, соның көмегімен адам өзінің қажеттілігін қанағаттандыру барысында қоршаған орта туындатқан қиындықтарды жеңе алады. Ол оның барлық құрамдас бөліктері қандай да бір мақсатқа арналған құрал болып табылатын нысандар, әрекеттер мен қондырғылар жүйесі.

Барлық осы нысандар, әрекет түрлері және қондырғылар отбасы, клан, қауымдастық, тайпа секілді институциялық түрде өмірлік маңызды міндеттерін шешу үшін ұйымдастырылады. Бұл ұйымдастырылған құрылым экономикалық кооперация, саяси, құқықтық және білім берудің алғышарттарын құрайды.

Динамикалық тұрғыдан алғанда, яғни. әрекет түрі ретінде қарастырылатын мәдениет білім, әлеуметтік бақылау, экономика, таным жүйесі, наным, мораль, сондай-ақ шығармашылық және көркемдік қызмет түрі ретінде әр түрлі аспектілерде талдануы мүмкін.

Өзінің нақты көріністерінде қарастырылған мәдени үрдіс әрқашанда өзара әрекеттердің әртүрлі түрлері арасындағы қатынастарды анықтайтын адам факторын қамтиды. Адамдар ауызша немесе символикалық әрекеттер арқылы бір-бірімен өзара әрекеттесетін мәдени элементтерді ұйымдастырады. Мәдени элементтер, адамдар тобы мен символдар жүйесі – міне осы үшеуі мәдени үдерісті құрайды. Малиновскийдің қолданатын мәдениет құбылыстарының түсіндірілуі мен сипаттау қағидалары мәдениетті зерттеуде қолданатын функционалистік тәсілді тарихи этнологияда қабылдайды. Б.Малиновскийдің мәдени идеялары тарихи этнологияның ғылыми-әдістемелік негізін құру үшін жеткіліксіз, сондықтан оны дамыту мен толықтыруды қажет етеді. Тарихи этнология тек функционализмнің жалпы қондырғысын ғана қабылдайды, атап айтқанда мәдениеттің әрбір элементі адам қажеттілігінің құрылымында өз функциясына ие. Алайда, онда қажеттілік туралы түсінік классикалық функционализмнен айтарлықтай ерекшеленеді және бейімделу-әрекеттік көзқарас тұрғысынан қарастырылады.

Функционализм теориясының балама түрін Альфред Радклифф-Браун ұсынды. Радклифф-Браунның әлеуметтік құрылым деген ілімі мәдениет теориясының өзіндік бір түрі ретінде қарастырылады. Оның пікірінше, «мәдениетті зерттеу дербес емес, тек әлеуметтік жүйенің сипаттамалары түйісінде зерттеуге болады, сондықтан мәдениет туралы емес, әлеуметтік жүйелер туралы айту керек». Қоғамның мәдени және әлеуметтік құрылымдарын Радклифф-Браун тікелей бір-бірімен байланысты, бірі бірін жалғастыратын іс жүзінде бірдей ұғым деп қарастырды. Барлық нормалар, құндылықтар, сезімдер, рәсімдерді Радклифф-Браун адамнан жоғары тұр, олардың мақсаты қоғамды байланыстыру, деп санады. Тірі ағза ретінде оны құрайтын элементтер белгілі бір функцияларды орындайды, сондықтан адамзат қоғамы өзара байланысты және бір бірін толықтыратын мәдени элементтердің құрылымын құрайды.

Мәдениеттің барлық элементі Радклифф-Браунның пікірінше, олар қажеттіліктерді қанағаттандыруға қарай жіктеледі. Мәдениет элементтері құндылықтар және тұтас мәдени жүйедегі олардың функциялары тұрғысынан қарастырылады. Радклифф-Браун, этнолог мәдениеттің әртүрлі элементтерінің өзара байланысы мен өзара тәуелділігін, «кездейсоқ» элементтердің болмауын, барлық элементтердің мәдениетте функционалдық байланыстарымен қабысуын көрсетуі керек, деп санады.

Қоғамдағы басымдық танытатын барлық нормалар мен құндылықтардың орны жөнінде айта келіп, бірінші кезекте тіпті осы қоғамның мүшелері- жекелеген адамдардың жайлылығына зиян тисе де бұл қоғамның жұмыс істеуі үшін, қажетті функционалды ұғым алды. Әрбір әлеуметтік институция қоғамның тұрақтылығын бекітуді қамтамасыз ететін элемент ретінде түсіндірілді.

Әлеуметтік жүйе, Радклифф-Браунның пікірінше, «құрылым» мен «әрекеттен» тұрады. «Құрылым» тұрақты модель болып табылады және сол арқылы жеке тұлға өзара және қоршаған ортамен қарым қатынасын жүзеге асырады. Барлық құрылымдық элементтердің функциясы әлеуметтік жүйенің әлеуметтік ынтымағы мен тұрақтылығын қамтамасыз етуге үлес қосу болып табылады. Адамдардың бірлескен өмірі белгілі бір әлеуметтік құрылым шеңберінде оның мүшелерінің қызмет етуі ұғымы ретінде түсіндіріледі. Әрбір «әрекет» түрінің функциясы сол немесе басқа әлеуметтік маңызды міндеттерді шешуге және сонымен қатар құрылымдық сабақтастықты сақтауға арналған.

Радклифф-Браун «нормаларды бөлу» түсінігін ұсынды: функционалды түрде анықталған әлеуметтік жүйе шеңберінде, адамдар қоғамның барлық мүшелерінің мүддесі үшін нәтижелерге жету үшін қажетті түрлі нормалар топтамаларын басшылыққа алуға тиіс. Топта әрқайсысының басқаның мінез-құлқына қатысты белгілі бір үміттері бар, ал екіншісі оған жауап беру үшін заңды және лайықты болуға тиіс (ары қарай бұл теория Толкотт Парсонс әрекеттерінің әлеуметтануы шеңберінде дамыды.).

А. Радклифф-Браун Әлеуметтік және органикалық өмір арасындағы ұқсастықты пайдаланады. «Әлеуметтік байланыс жүйесі органикалық құрылымға ұқсас. Адам индивидтері бірыңғай интеграцияланған организмге белгілі бір әлеуметтік қатынастар жүйесімен байланысты. Әлеуметтік өмір - бұл әлеуметтік құрылымның қызмет етуі.

Әрбір құрылымдық әлеуметтік жүйе өзін-өзі қамтамасыз ететін, гомеостатикалық, үйлесімді бірлік. Мәдениеттің әрбір фрагменті тұтастыққа қатысты функциясы болып табылатын бөлік ретінде зерттеледі. Өзара қарым-қатынас және функционалдық өзара байланыстылық құрылымдық функционализм шеңберіндегі мәдениетті талдаудың негізгі ұғымдары болып табылады. Бұл талдау сондай — ақ құрылымдық өзгерістердің эволюциясын — радикалды және революциялық емес, бірақ бір форманың басқасына біртіндеп және баяу өзгеруін зерттеуді болжайды.

Б. Малиновский мен А. Рад-Клифф-Браун тәсілдерінің арасында тарихи этнология тұрғысынан көптеген принципті айырмашылықтар бар екені анық болса да, осы екі тәсілді де мәдениет пен қоғамға бір функционалистік көзқарастың вариациясы ретінде қарастыруға болады. Сондықтан А. Радклифф-Браун идеяларын тарихи-этнологиялық мәдениеттану көздерінің бірі ретінде қарастыруға болады.

Мәдениеттің функционалистік түсініктемесі белгілі социолог Т. Парсонстың еңбектерінде өз жалғасын тапты, ол өзінің әлеуметтік әрекет теориясы түйісінде мәдениет концепциясын тұжырымдады. Ол былай деп жазды: «мәдениет келесі негізгі функцияларға ие: біріншіден, қоғамдық дәстүрдің үздіксіздігіне ықпал ете отырып, тәжірибені беру функциясы; екіншіден, оқыту функциясы... үшіншіден, әлеуметтік ұжым мүшелерін біріктіру функциясы. Осылайша, бір жағынан, әлеуметтік жүйенің өнімі бола отырып, ол екінші жағынан, өзі әлеуметтік өзара іс-қимыл жүйесін реттейді.

Т. Парсонстың мәдениеттануы этнологтардың келесі буынының еңбектерінде өз дамуын символдық тұрғыда алған функционалистік тәсілдің синтезі болып. Алайда, жаңа буын этнологтары функционалистік көзқарастан іс жүзінде бас тартты. Біз үшін тарихи этнология теориясын қалыптастыру тұрғысынан осы тәсілдерді ұштастыру мүмкіндігі маңызды, яғни функционалдық рөлдің символын тану, таңбалық жүйенің функционалдығын тану, бұл Т. Парсонстың еңбектерінен шығарылуы мүмкін. Сонымен қатар, тарихи этнология үшін мәдениетке өз логикасы тән және ол мотивация мен құндылықтар жүйесіне біріктірілуі мүмкін емес деген тезис ерекше маңызға ие. Құндылықтар мен мәдениеттердің арасында белгілі бір байланыс бар, бірақ ол тікелей емес. Тарихи этнология үшін «әрекет» категориясының мәні үлкен. Бірақ, Т. Парсонс «әрекетті» мәдени дәстүр элементі ретінде қарастырмайды, ал тарихи этнология үшін ол оның орталық элементі болып табылады.

Көріп отырғанымыздай, мәдени антропологияда әртүрлі, бір-біріне ұқсамайтын мәдениет теориясы қалыптасты. Олардың бірде біреуін толық қалыптасқан деп айта алмаймыз, бірақ әрқайсысы идея құрайды, дегенмен де мәдениеттің интегративті теориясын құруды есепке алмай мүмкін емес. Келесі лекцияларда психологиялық антропологияға қайта ораламыз және ол осы идеяларды есепке ала отырып қалай дамығандығын көреміз.

Негізгі терминдер: Этнология, мәдениеттану, «Мәдениет және Тұлға», мәдени қалыптар (моделдер), жасырын мәдениет, мәдени релятивизм, мәдени талдау, әлеуметтік жүйе, мәдениеттің интегративті теориясы.

Дәрістер тақырыбы бойынша қосымша ресурстар

1. Абрамян Э.Г. (1978) Инновация и стереотипизация как механизмы развития этнической культуры / Методологические проблемы этнических культур: Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
2. Арутюнов С.А. (1989) Народы и культура: Развитие и взаимодействие. М.: Наука.
3. Бенедикт Р. (2007) Хризантема и меч. Модели японской культуры. М.: Наука.
4. Бенедикт Р. (1997) Психологические типы в культурах Юго-Запада США // Антология исследований культуры. — М.: Университетская книга.
5. Боас Ф. Ум первобытного человека. М.-Л., 1926.

6. Боас Ф. (1997) Границы сравнительного в антропологии // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
7. Боас Ф. (1997) История и наука в антропологии. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
8. Боас Ф. (1997) Методы этнологии. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
9. Боас Ф. (1997) Некоторые проблемы методологии общественных наук. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
10. Боас Ф. (1997) Эволюция или диффузия. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
11. Быховская И.М. (2005) Основы культурологии. М.: АCADEMIA XXI.
12. Дейк Т.А. ван. Язык. (1989) Познание. Коммуникация. М: Прогресс.
13. Леви-Брюль Л. (2015) Первобытное мышление. М.: Академический проект.
14. Леви-Брюль Л. (2015) Сверхъестественное в первобытном мышлении. М.: Академический проект.
15. Леви-Брюль Л. (2010) Первобытная мифология. М.: КРАСАНД.
16. Коул М. (1995) Культурные механизмы развития // Вопросы психологии. № 3.
17. Коул М. (1996) Культурно-историческая психология. М. Когито-центр.
18. Культурология. Фундаментальные основания прикладных исследований. (2010) Под ред. И.М. Быховской. М.: Смысл.
19. Культурология. XX век. Энциклопедия. (1998) Под ред. С.Я. Левит.— СПб.: Университетская книга; ООО “Алетейя”.
20. Лурье С.В. (2005) Историческая этнология. Москва: Академический проект.
21. Лурье С.В. (2004) Психологическая антропология. М.: Академический проект.
22. Лурье С.В. (1994) Метаморфозы традиционного сознания. СПб.: Типография им. Котлякова.
23. Лурье С.В. (2017) Культура и ее сценарий: имплицитный обобщенный сценарий как внутрикультурный интегратор // Общественные науки и современность. № 2.
24. Маркарян Э.С. (2014) Избранное. Наука о культуре и императивы эпохи. Санкт-Петербург: Центр гуманитарных инициатив Университетская книга Москва.
25. Маркарян Э.С. (1989) Проблема целостного исследования культуры в антропологии США. // Этнология в США и Канаде. М.: Наука.
26. Маркарян Э.С. (1981) Узловые проблемы теории культурной традиции // Советская этнография. № 2.
27. Маркарян Э.С. (1978) Культурная традиция и задача дифференциации ее общих и локальных проявлений / Методологические проблемы этнических культур: Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
28. Маркарян Э.С. (1978) Об исходных методологических предпосылках исследования этнических культур / Методологические проблемы этнических культур. Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
29. Маркарян Э.С. (1977) Интегративные тенденции во взаимодействии общественных и естественных наук. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
30. Мид М. (1988) Культура и мир детства. М., Наука.
31. Надирашвили Ш.А. (1978) Психология пропаганды. Тбилиси: “Мецниереба”.
32. Прикладная культурология. Энциклопедия. (2019) Сост. и науч. редактор И.М. Быховская. М.: ООО «Издательство «Согласие».
33. Режабек Е.Я., Филатова А.А. (2010) Когнитивная культурология. СПб., Алетейя.
34. Узнадзе Д.Н. (1961) Экспериментальные основы психологической установки. Тбилиси: Издательство АН Гр. ССР.
35. Чистов К.В. (1981) Традиция, «традиционное общество» и проблема варьирования // Советская этнография. № 2.
36. Флиер А.Я. (2009) Культурология для культурологов. М., МГУКИ.
37. Флиер А.Я. (1995) Культурогенез. М.: Российский институт культурологии.
38. Эйзенштадт, Ш. (2010) Срывы модернизации. // Неприкосновенный запас. № 6.
39. Эйзенштадт, Ш. (1999) Революция и преобразование обществ. М., «Аспект-Пресс».
40. Ш. Эйзенштадт. О неопределенности термина «традиция». (Электронный ресурс). <https://cyberpedia>.

- su/3x6f1f.html
41. Barrett S. (1984) *The Rebirth of Anthropological Theory*. Toronto, Buffalo, L.: Univ. of Toronto Press.
 42. Bock Ph.K. (1980) *Continuities in Psychological Anthropology*. San Francisco: W. H. Freeman and Company.
 43. Boesch E. (1991) *Symbolic Action Theory and Cultural Psychology*. Berlin, Heidelberg, NY, L., Paris, Tokyo, Hongkong, Barselona, Budapest: Springel-Verlag.
 44. Benedict R. (1934) *Patterns of Culture*. Boston and New York: Houghton Mifflin Company.
 45. *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. (1984) Shweder R., LeVine R. (eds.) Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
 46. D'Andrade R. (1995) *The Development of Cognitive Anthropology*. New York: Cambridge University Press.
 47. D'Andrade R. (1992) *Cognitive Anthropology*. In: *New Direction in Psychological Anthropology*. Schwartz Th., White G. M., Lutz C. A. (eds.) Cambridge: Cambridge University Press.
 48. D'Andrade R. (1992) *Schemas and Motivation*. In: D'Andrade R., Strauss C. (eds.) *Human Motive and Culture Models*. Cambridge: Cambridge University Press.
 49. D'Andrade, R. (1984) *Cultural Meaning Systems*. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
 50. D'Andrade R. (1981) *The Culture Part of Cognition // Cognitive Science*. № 5.
 51. Dubois C. (1944) *The People of Alor: a Socio-Psychological Study of an East Indian Island*. Minneapolis: University Minnesota Press.
 52. Duijker H.C.J., Frijda N.H. (1960) *National Character and National Stereotypes: Confluence*. Amsterdam: North-Holl Publishing Company.
 53. Eisenstadt Sh. (2006) *The Great Revolutions and the Civilizations of Modernity*. Brill.
 54. Eisenstadt Sh. (2004) *The Civilizational Dimension of Modernity (АНГЛ.)* In: S.A. Arjomand, E.A. Tiryakian. (eds.) *Rethinking Civilizational Analysis*. Sage Publication Ltd.
 55. Eisenstadt Sh. (1992) *Frameworks of the Great Revolutions: Culture, Social Structure, History and Human Agency // Intemational Social Science Journal*. Vol. 44. № 133.
 56. Eisenstadt Sh. (1973) *Tradition, Change, and Modernity*. New York, Sydney, Toronto: John Wiley.
 57. Ewing K. (1992) *Is Psychoanalysis relevant for Anthropology*. In: Schwartz Th., White G., and Lutz C. (eds.) *New Direction in Psychological Anthropology*. Cambridge University Press.
 58. Geertz C. (1984) "From the native's point of view". *On the Nature of anthropological Understanding*. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
 59. Harkness S. (1992) *Human Development in Psychological Anthropology*, In: Schwartz Th., White G., and Lutz C. (eds.) *New Direction in Psychological Anthropology*. Cambridge University Press.
 60. Holland D. (1992) *The Woman who Climbed up the House: Some Limitations of Schema Theory*. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) *New direction in Psychological Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
 61. *Human Motive and Culture Models*. (1992) D'Andrade, R., Strauss, C. (eds). Cambridge: Cambridge University Press,.
 62. Jahoda G. (1981) *Psuchology and Anthropology. A Psychological Perspective*. L., NY etc: Academic Press.
 63. Inkeles A. (1997) *National character*. Transaction Publishers.
 64. Inkeles A., Levinson D. (1969) *National Character: The study of Modal Personality and Sociocultural Systems*. In: Lindzey C. and Aronson E. (eds.). *The Handbook of Social Psychology*. Vol. IV. Massachusetts (Calif.), London, Ontario: Addison-Wesley.
 65. Kardiner A., Lipton R. (1945) *The Individual and His Society*. New York: Columbia University Press.
 66. LeVine R. A. (1984) *Properties of Culture. An Ethnographic View*. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
 67. Lourie S. V. (2017) *The Revival of Psychological Anthropology: a New Understanding of Interrelation Between Cultural and Psychological By Virtue of Cognitive Anthropology and Cultural Psychology*. *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences* V. 10, № 7.
 68. Lourie S. V. (2016) *Culture as a field of human action (The experience of constructing a theory of cultural*

- constants and implicit generalized cultural script) // Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences. V. 9, № 4.
69. Markarian E.S. (1992) Tradition as an Object of System Study // World Futures. V. 34.
 70. Markarian E.S. (1998) Capacity for World Strategic Management. Yerevan: Gitutgun.
 71. Mead M. (1959) An anthropologist at work: Writings of Ruth Benedict. — Boston: Houghton Mifflin Company.
 72. Miller J. (1993) Theory of Developmental Psychology. NY: Freeman.
 73. Nelson K. (1981) Cognition in a Script Frammework. In: J.H. Flavell and L. Ross (eds.) Social Cognitive Development. Cambridge: Cambridge University Press.
 74. New direction in Psychological Anthropology. (1992) Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) Cambridge: Cambridge University Press.
 75. Norman D. (1975) Explorations in cognition. San Francisco: Freeman.
 76. Redfield R. (1956) Peasant Society and Culture: An Anthropological Approach to Civilisation. Chicago.
 77. Romney A., Weller S., Batchelder W. (1986) Culture as Consensus: A Theory of Culture and Informant Accuracy // American Anthropologist. № 88.
 78. Rouce A.P. (1982) Ethnic Identity: Strategies of Deversity. Bloomington.
 79. Schwartz Th. (1992) Anthropology and Psychology. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) New direction in Psychological Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
 80. Schwartz Th. (1989) The Structure of National Cultures. In: Funke P. (ed.) Understanding Of USA: A Cross-Cultural Perspective. Tubengen: Gunter NarrVerlal.
 81. Schwartz Th. (1978) Where is the culture? In: Spindler G (ed.) The Making of Psycholodgical Anthropology. Berkeley: University of California Press.
 82. Shils E. (1961) Centre and Periphery // Polanyi M.(ed.). The Logic of Personal Knowledge: Essays. London: Routledge & Kegan Paul.
 83. Shils E. (1981) Tradition. London; Boston.
 84. Shore B. (1991) Twice-Born, Once Conceived: Meaning Construction and Cultural Cognition. // American Anthropologist. Vol. 93, No 1, March
 85. Shweder R. (1991) Thinking Through Cultures. Cambridge (Mass.), London (England): Harvard University Press.
 86. Shweder R. (1990) Cultural psychology – What is it? In: Stigler J., Shweder R., Herdt G. (eds.) Cultural psychology: Essays on comparative human development, New York: Cambridge University Press.
 87. Shweder R. (1984) Anthropology’s Romantic Rebellion against the Enlightenment, or There’s more to Thinking than Reason and Evidence. In: ShwederR., LeVine R. (eds.) Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
 88. Simon H. (1981) Sciences of the artificial. Cambridge. MA: MIT Press.
 89. Skinner Q. (1985) The Return of Grand Theory in the Human Sciences. Cambridge University Press.
 90. Spiro M. (1984) Some reflections on Cultural determinism and relativism with Special Reference to Emotion and Reason. In: Shweder R., LeVine R. (eds.) Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
 91. The Making of Psycholodgical Anthropology. (1978) Spindler G. (ed.) Berkeley: University of California Press.
 92. White G., Lutz C. (1992) Intriduction. In: SchwartzTh., WhiteG., Lutz C. (eds.). New direction in Psychological Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
 93. White G. (1992) Ethnopsychology. In: SchwartzTh., WhiteG., Lutz C. (eds.). New direction in Psychological Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
 94. Wartofsky, M. (1979) Models Representation And The Scientific Understanding. Dordrecht: Holland / Boston: USA / L.: England: D. Reidel Publishing Company.